

مسجد سونجیان چین

دکتر حجت رسولی

چکیده

مسجد شهر سونجیان، که در قدیم به مسجد «ژرنای بین ابرها» شهرت داشت و امروزه مسجد «دین مبین» نامیده می‌شود، یکی از مساجد باستانی در جنوب شرقی چین به شمار می‌آید. امروزه در چین مساجد بدون هیچ سبک معماری خاصی ساخته می‌شود، ولی مساجد قدیمی عموماً به سبک معماری «پاگودای» چینی ساخته شده است. در این میان تعداد اندکی مسجد به سبک معماری اسلامی بر جای مانده که یادگار دوره اقتدار مسلمانان در چین است. این مساجد اگرچه در منطقه سین کیانگ، یعنی منطقه مسلمان نشین چین فراوان است، ولی در مناطق دیگر، انگشت‌شمار و بسیار بااهمیت است. مسجد شهر سونجیان در جنوب شرقی چین، به ویژه در شانگهای، تنها مسجد بر جای مانده به سبک معماری اسلامی - ایرانی است که در نوع خود منحصر به فرد است. این مسجد حدود هفت قرن پیش (۱۳۴۲ میلادی) تأسیس شده است. اگرچه مسجد در این مدت تغییراتی کرده، بارها بازسازی شده و توسعه یافته است، ولی شبستان قدیمی آن با طاق گنبدی شکل و مقرنس‌های اطراف گنبد و پنجره‌ها و درهای قوسی شکل، که از قرن ۱۴ میلادی یعنی دوران یون یا زمان حاکمیت مغولان بر جای مانده است، نمادی بسیار بااهمیت از معماری اسلامی - ایرانی در چین به شمار می‌آید.

کلیدواژه‌ها: مسجد سونجیان، معماری اسلامی، شانگهای، چین، امپراتوری یوان، دالوخواچی

مسجد باستانی سونجیان

در شهریور ماه ۱۳۸۱ (سپتامبر ۲۰۰۲) از سوی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری برای تدریس زبان فارسی به شانگهای چین اعزام شدم. از گفته‌ها و نوشته‌ها دریافتم که در شهر سونجیان، از توابع شانگهای، مسجدی وجود دارد که باستانی‌ترین مسجد منطقه به شمار می‌آید. علاقه‌مند شدم که این مسجد تاریخی را بینم. اتفاقاً بخش توسعه‌یافته دانشگاه مطالعات بین‌المللی شانگهای، یکی - دو سالی بود که به نزدیکی شهر سونجیان منتقل شده بود و این تا حدی کار را آسان می‌کرد، ولی از آنجا که دانشگاه با شهر سونجیان قدری فاصله داشت و از طرفی هنوز بیش از چند هفته از حضور من در شانگهای نمی‌گذشت، یافتن مسجد برایم کمی دشوار می‌نمود.

این که چگونه توانستم از مسجد دیدن کنم، خود، داستان جالبی دارد که نقل آن را به فرصت دیگری وا می‌گذارم. من در روز جمعه ۱۷ آبان ۱۳۸۱ (سوم ماه مبارک رمضان) این مسجد را دیدم. بعدها چندین بار موفق به حضور در این مسجد شدم، و از سرکنجکاوی و علاقه، بررسی‌هایی انجام دادم که نوشته حاضر بخشی از آن بررسی‌ها است. مسجد شهر سونجیان که مسجد «دین مبین» نام دارد و از گذشته به آن مسجد «دُرناي بین ابرها» می‌گفتند، قدیمی‌ترین مسجد در منطقه شانگهای و از جمله مساجد قدیمی و منحصر به فرد در جنوب شرق چین به شمار می‌آید. این مسجد شاهدهی است بر سابقه درخشان حضور مسلمانان در شانگهای و نیز ردپایی است از حضور ایرانیان در این منطقه. بر اساس مشاهدات اینجانب و گفته‌های مسئولان و با استناد به اسناد مکتوب، تاریخ این مسجد به اواسط قرن چهاردهم میلادی بازمی‌گردد؛ البته محققان چینی در باره تاریخ دقیق تأسیس آن اختلاف نظر دارند.

شهر سونجیان

سونجیان (Song Giang)^۱ نام محلی است در حومه جنوبی شانگهای چین که با مرکز شانگهای حدود ۵۰ کیلومتر فاصله دارد. اگرچه امروزه این محل یکی از شهرک‌های تابع شانگهای به شمار می‌آید، ولی سابقه تاریخی آن کمتر از شانگهای نیست. در حقیقت در قدیم در این منطقه دو روستا وجود داشته است: یکی به نام «خواتین» و دیگری «شانگهای» که خواتین نام قدیمی سونجیان است. سونجیان در دوران سلسله تانگ (۶۱۸-۹۰۶م) به منطقه سوچو وابسته بود و در سلسله سون (۹۶۰-۱۲۷۹م) متعلق به شیوجو و در سلسله یون (۱۲۸۰-۱۳۶۸م) خواتین نامیده شد و ۱۵ سال بعد به سونجیان تغییر نام داد، و چون شهری بندری بود مانند سایر شهرهای بندری چین مسلمانان به آن راه یافتند.^۲

مساجد نسبتاً بزرگ و باشکوهی در شانگهای ساخته شده است^۳، ولی مسجد سونجیان در مقایسه با مساجد دیگر شهر بی نظیر است و در این منطقه تنها با مسجد شهر هانجو^۴ قابل مقایسه است. ویژگی منحصر به فرد این مسجد یکی تاریخچه و دیگری معماری آن است. در جنوب شرقی چین مساجد متعددی وجود دارد که، به جز تعدادی اندک، در ساخت عموم آنها یا از سبک معماری سنتی «پاگودا» استفاده شده است^۵ یا به سبک امروزی ساخته شده است. مسجد سونجیان از جمله مساجد نادری است که به سبک معماری سنتی اسلامی - ایرانی بنا شده است. در شبستان اصلی این مسجد بیش از شش قرن پیش به صورت مربع و با طاق گنبدی شکل و از آجر و گچ و با در و پنجره‌های هلالی ساخته شده که این سبک به ندرت در مساجد این منطقه یافت می‌شود و این مسجد را از سایر مساجد متمایز ساخته است.

سابقه حضور مسلمانان در سونجیان

اگرچه اسلام قرن‌ها پیش از سلسله یون و مینگ به چین راه یافت و سابقه حضور مسلمانان در کشور چین نیز به قرن‌ها پیش باز می‌گردد، ولی اوج فعالیت مسلمانان را باید دوران حاکمیت مغولان در چین دانست. مسجد سونجیان نمونه‌ای از آثار بر جای مانده از دوران اقتدار مسلمانان در چین است و شهر سونجیان یکی از مراکز فعالیت مسلمانان در دوران سلسله مینگ به شمار می‌آید. این شهر توسط نمایندگان امپراتور مینگ، که برخی از آنان مسلمان بوده‌اند، تصرف شده و سپس بر اثر حضور مسلمانان در آن به مرکز مهم حضور و فعالیت مسلمانان تبدیل شده است. در سالنامه‌های قدیمی منطقه سونجیان آمده است که دو تن از مأموران مسلمان و بلندپایه امپراتوری مینگ به نام‌های چنگ یو چوان (Changyu Chun) و اکسودا (Xuda) در سال ۱۳۶۶ میلادی، به همراه هزاران سرباز، به منطقه جنوب شرقی آمدند و شهرهای هانجو و سوجو و سونجیان و چند شهر دیگر را تصرف کردند. در مسجد سونجیان درختی وجود دارد که، بنا بر شواهد تاریخ، چنگ یو چوان اسب خود را به آن درخت بسته است.

از اسناد و شواهد تاریخی بر می‌آید که علاوه بر نصرالدین، که مقبره او در مسجد سونجیان همچنان بر جای مانده است، مسلمانان دیگری نیز به عنوان داروغه چی (دالو خواچی (Dalu Huachi)) از سوی امپراتور، والی شهر سونجیان بوده‌اند. بر اساس سالنامه دولتی سونجیان در این شهر هفت داروغه چی بوده‌اند به نام‌های Mahama (محمد)، (۱۲۷۷-۱۲۹۴م)، Hazhu (حاج)، (۱۳۴۰م)، Aduchi (ادوچی)، (۱۳۵۴م)، Shagin یا Chaoerchi (احتمالاً همان جارچی است) و... در کتاب دائرةالمعارف اسلامی چین از افرادی مانند: محاما، نصرالدین، حاج، حسن شاه، صرف‌الدین، اندورا، درایما و اوچی به عنوان دالوخواچی (داروغه چی) یاد شده است.^۶

سونجیان در اواخر سلسله یون و پناهگاه مسلمانان بوده است و بسیاری از مسلمانانی که از حاکمان بی‌مهری می‌دیدند، از شهرهای مختلف می‌گریختند و به سونجیان پناه می‌آوردند. علی شینگ یکی از این افراد است. وی که شاعر بود سال‌های پایان عمر خود را در سونجیان گذراند و خانه خود را «خانه ابرهای خواب‌آلود» نام نهاد. «موجان ائی» که خود از صاحب منصبان در استان جه جیانگ بود نیز در اواخر دوران سلسله یون از شهر خود گریخت و به سونجیان پناهنده شد. در کتاب «تاریخچه شهر سونجیان در سلسله مینگ» آمده است که «نیج» از مردم «هویی» مدتی شهردار سونجیان بود. حضور این مسلمانان در شهر سونجیان و مسئولیت‌های مهمی که تعداد زیادی از آنان در این شهر داشته‌اند از سویی اهمیت و جایگاه اجتماعی مسلمانان در این شهر را نشان می‌دهد و از سوی دیگر رد پایی از حضور ایرانیان در این منطقه به شمار می‌آید.

تاریخ تأسیس مسجد سونجیان

در اسناد مکتوب چینی به جا مانده از قرن‌های گذشته، از مسجد سونجیان و تأسیس آن و حضور و فعالیت مسلمانان در این شهر یاد شده است. به علاوه سنگ‌نوشته‌هایی در مسجد وجود دارد که به شناخت تاریخ مسجد کمک می‌کند. محققان معاصر چینی نیز با استفاده از اسناد مکتوب و سنگ‌نوشته‌های موجود در مسجد، کوشیده‌اند تاریخ دقیق بنا و مؤسس آن را معلوم کنند که ذیلاً به آن می‌پردازیم.

الف. یکی از اسناد مهم در تعیین تاریخ بنای مسجد سونجیان، کتیبه‌های سنگی موجود در مسجد است.^۷ در محوطه این مسجد ۴ کتیبه سنگی بزرگ به چشم می‌خورد که هر یک در حدود ۲ متر ارتفاع دارد و به دوران بازسازی این مسجد، یعنی سال‌های ۱۶۷۷، ۱۸۱۲، ۱۸۲۱ و ۱۹۹۹م مربوط است. قدیمی‌ترین کتیبه سنگی به بازسازی مسجد در دوره امپراتوری

کانگ شی (Kang Xi) از سلسله چینگ qing (۱۶۴۴-۱۹۱۲م) مربوط است. این کتیبه در دوازدهمین سال حکومت کانگ شی لینی در سال ۱۶۷۷م نصب شد و در آن به زبان چینی نوشته شده است: «مسجد سونجیان از سال ۱۳۴۱-۱۳۶۸ میلادی توسط مغول‌ها تأسیس شد».

به نظر می‌رسد این کتیبه سنگی مهم‌ترین، معتبرترین و قدیمی‌ترین سند بر جای مانده در داخل مسجد است که در آن به تاریخ ساخت مسجد اشاره شده است، هر چند این کتیبه سال دقیق ساخت مسجد را تعیین نکرده و از آن چنین استنباط می‌شود که سال ساخت آن از ۱۳۴۱ تا ۱۳۶۸ میلادی یعنی زمانی در حدود ۲۷ سال بوده است. همین امر موجب شده محققان با استفاده از اسناد مکتوب دیگری بکوشند سال دقیق ساخت مسجد را مشخص کنند. ب. دومین استناد قابل توجه درباره تاریخ ساخت مسجد سونجیان، مکتوبات تاریخی است که از قرن‌های گذشته به زبان چینی بر جای مانده است. مهم‌ترین سند مکتوب در این باره، سالنامه‌های تاریخی مربوط به منطقه

سونجیان است^۱. در سالنامه‌های مربوط به این منطقه در چند مورد به مسجد سونجیان اشاره شده که ذیلاً به آن می‌پردازیم:

۱. قدیمی‌ترین سند مکتوب درباره مسجد سونجیان، سالنامه منطقه سونجیان است که در سال ۱۵۰۷ میلادی در سلسله مینگ (ming)، (۱۳۶۸-۱۶۴۳م) نگارش یافته است. در این سالنامه آمده است که مسجد سونجیان در حومه غربی شهر (به فاصله ۱/۵ کیلومتر از مرکز شهر) توسط مغولان در سال‌های ۱۴۲۴-۱۴۳۰م بنا شده است. در این نوشته اگرچه به مکان مسجد، که در غرب شهر سونجیان واقع است، به درستی اشاره شده، ولی از نظر محققان چینی سال تأسیس آن مشکوک به نظر می‌رسد^۲.
۲. سند مکتوب دیگر سالنامه تاریخ سلسله چینگ (qing)، (۱۶۴۴-۱۹۱۲م) است. در این سالنامه دو تاریخ متفاوت برای ساخت این مسجد ذکر شده است. در یک جا نویسنده می‌گوید: من به دستور والی شهر، تاریخ سونجیان را تألیف کردم و پی بردم که مسجد سونجیان در حومه غربی این شهر توسط مغول‌ها در سال‌های ۱۳۴۱-۱۳۶۷م ساخته شده است. در جای دیگر آورده است که نصرالدین^۳ در غرب شهر به خاک سپرده شده و در سال ۱۳۹۱ میلادی مسجدی در آن جا ساخته شده است. این سند اگرچه پس از سالنامه دوره مینگ نگارش یافته ولی تاریخ (۱۳۴۱-۱۳۶۷) میلادی که در آن ذکر شده به واقع نزدیک‌تر است و سال ۱۳۹۱ که در آن ذکر شده است، چندان صحبت ندارد.

محققان سبک معماری این مسجد را به سبک دوره امپراتوری یون (۱۲۸۰-۱۳۶۸م) شبیه می‌دانند و چون در سال‌های ۱۳۶۷-۱۳۴۱م امپراتوری یون در چین حکومت داشت، بنابراین باید در همین سال‌ها چنین مسجدی ساخته شده باشد. شهر سونجیان در گذشته از شهرهای بندری و محل رفت و آمد بازرگانان بوده و در دوره «سون و یون» مسلمانان (اقلیت هوی) در این شهر از جایگاه ممتازی برخوردار بوده‌اند؛ از سوی دیگر عده زیادی از سپاهیان سلسله یون، که مسلمان بوده‌اند، در این شهر ساکن شده‌اند و مسجد سونجیان نیز مرکز مناسبت‌های دینی و اجتماعی مسلمانان به شمار می‌آمده است. از مقایسه اسناد یاد شده چنین نتیجه می‌شود که تاریخ (۱۳۴۱-۱۳۶۷م) هم در کتیبه سنگی داخل مسجد ذکر شد و هم در سالنامه دوره به چینگ به آن اشاره شده است. با توجه به این دو سند و با در نظر گرفتن سبک معماری مسجد و شواهد دیگر، می‌توان سال ۱۳۴۱ میلادی را سال آغاز بنای مسجد دانست.

یکی از دانشمندان معروف مسلمان چین به نام مای یو (Mayi Yu) در سال ۱۹۴۷ میلادی تحقیقاتی در این زمینه انجام داده و به این نتیجه رسیده است که با در نظر گرفتن کتیبه سنگی مسجد سونجیان و سنگ‌های آرامگاه‌های مسلمانان در این مسجد و با توجه به شرح حالی که از شخصی به نام حسن شاه (Hasan sha) در سالنامه منطقه سونجیان ثبت شد می‌توان حدس زد که حسن شاه، که در سال ۱۳۵۱ میلادی داروغه چی^۴ (Dalu Huachi) سونجیان بوده، این مسجد را بنا کرده است. بنابراین نوشته، حسن شاه در سال ۱۳۵۶ میلادی از دنیا رفته است. بر اساس این بررسی یقیناً تاریخ ساخت این مسجد به پیش از سال ۱۳۵۶ میلادی بر می‌گردد و باز همان سال‌های ۱۳۴۱-۱۳۶۷م تأیید می‌شود.

در معرفی مختصر مسجد سونجیان، که توسط مسئولان این مسجد انتشار یافته، آمده است: «مسجد سونجیان یکی از آثار تاریخی به ثبت رسیده از سوی دولت محلی شانگهای است. مسجد سونجیان در محل سونگ جیانگ، خیابان مردم، کوچه «واگانگ» (Wa Gang) قرار دارد. نام دیگر آن مسجد «دین مبین» است. بر اساس کتیبه سنگی واقع در محوطه این مسجد که به مناسبت بازسازی مسجد در دوازدهمین سال حکومت Kang Xi (یکی از امپراتورهای سلسله چینگ Ging) در سال ۱۶۷۷ میلادی باقی مانده است، این مسجد را مغول‌ها در سال ۱۳۴۱ تا ۱۳۶۸ میلادی تأسیس کردند. مسجد سونجیان قدیمی‌ترین ساختمان اسلامی در منطقه شانگهای است. عده زیادی از سپاه سلسله یون مسلمان بودند و از آن موقع به بعد در سونگ جیانگ ساکن شده بودند. به همین دلیل این مسجد را ساخته‌اند. این مسجد در سال ۱۳۹۱ میلادی بازسازی شده و در سال ۱۴۰۳ تا ۱۴۲۴ میلادی نیز مجدداً به دستور امپراتور بازسازی شده است و در سال ۱۶۷۷، ۱۸۱۲، ۱۸۷۰ میلادی نیز سه بار بازسازی شده است.»

مؤسس مسجد سونجیان

نام مؤسس این مسجد در پرده‌ای از ابهام قرار دارد. شواهد موجود در سالنامه‌های تاریخی چین اطلاعات متفاوتی در این زمینه ارائه می‌کند؛ از جمله این که:

۱. در سالنامه‌های سلسله مینگ آمده است که در سال‌های نخست امپراتوری یانگ له (Yongle) در سال ۱۴۰۷ میلادی وزارت تشریفات، شخصی به نام Saixiaozu را به سونجیان اعزام کرد و او به دستور امپراتور در آنجا مسجدی ساخت و او اولین امام مسجد بود.^{۱۳}
۲. مای یو (Mayvyu) از محققان مسلمان چینی (۱۹۴۹م) معتقد است شخصی به نام حسن شاه HasanSha که در سال ۱۳۵۱ میلادی والی (دالوخواچی = داروغه‌چی) شهر سونجیان بوده این مسجد را ساخته است.
۳. مقبره شخصی به نام نصرالدین، که او نیز در دوره مغولان والی شهر بوده، همچنان در مسجد به عنوان مهم‌ترین قبر وجود دارد. برخی احتمال داده‌اند او مؤسس مسجد باشد، ولی محققان با رد این نظر گفته‌اند او صرفاً والی شهر بوده و چون مسلمان بوده او را در قبرستان مسلمان‌ها دفن کرده‌اند و احتمالاً مسجد بعد از مرگ او در این جا ساخته شده است. به هر حال مسلم است که این مسجد در زمان حاکمیت مغولان و توسط آنان در این شهر ساخته شده است.

معماری مسجد سونجیان

مسجد سونجیان ترکیبی از معماری اسلامی - ایرانی و معماری چینی است. نمونه این معماری در شرق و جنوب چین بسیار معدود است و در شهرهای کانتون و پکن قابل مشاهده است و در نزدیکی شانگهای نیز در شهر هانجو وجود دارد. به نوشته دایرة المعارف اسلامی چین مسجد سونجیان را در قدیم مسجد «ژرنای بین ابرها» می‌نامیدند. این نامگذاری دو علت داشت: یکی این که در شهر سونجیان ژرنا بسیار بود؛ دیگر این که شکل ظاهری مسجد مانند درنا است. (شبستان اصلی سر و گردن درنا و دیوارهای سالن خلفی، مانند بدن آن و اتاق‌های دو سمت شمال و جنوب مانند بال و پر آن و ساختمان مأذنه مانند دم درنا است)^{۱۴}.

مسجد در زمینی به وسعت پنج کیلومتر مربع بنا شده و شامل پنج بخش است:

۱. ساختمان شبستان اصلی: ستون‌ها و سقف گنبدی این بنا از آجر و به سبک معماری اسلامی - ایرانی ساخته شده است. این بنای ساده و بی‌پیرایه، که مساحت آن ۴۸ متر مربع است، قدیمی‌ترین بخش مسجد است که آن را از مساجد دیگر این منطقه ممتاز ساخته است. این شبستان اتاقی مربع است که چهار ستون ضخیم، پایه‌های آن را تشکیل می‌دهد و گنبد نسبتاً

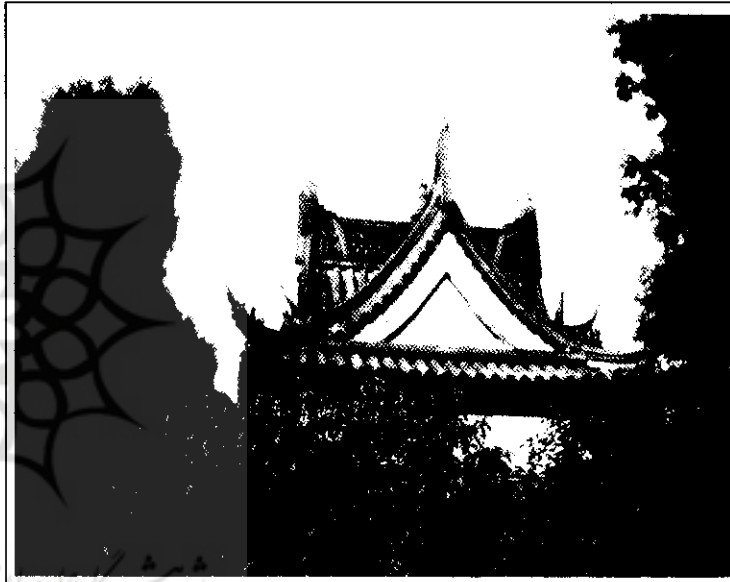
بزرگی، به سبک گنبد‌های مساجد ایرانی، بر روی این چهار ستون بنا شده است. در ضلع غربی این شبستان، محرابی کوچک تعبیه شده که کمی به داخل دیوار فرو رفته است و اطراف آن با نقش و نگارهایی جدید تزئین و آیات قرآن در آن خطاطی شده است.

در ضلع شمالی و جنوبی شبستان دو رواق ساخته شده است که هر یک شامل یک در و دو پنجره قوسی شکل است. محل اتصال گنبد با ستون‌ها را مقرنس‌کاری‌هایی زینت بخشیده است. کل این مجموعه با آجر ساخته شده و مقرنس‌کاری‌های آن نیز با آجرهای برجسته انجام گرفته و گچ‌کاری شده است.

استفاده از گنبد، سبک معماری خاص ایرانیان در بناهای دینی بوده است. این سبک معماری به همراه رواق‌ها و مقرنس‌ها و پنجره‌های هلالی شکل، مجموعه ارزشمندی را تشکیل می‌دهد که خود نشانی از سابقه حضور و نفوذ ایرانیان و هنر معماری ایرانی در این منطقه به شمار می‌آید. این سبک معماری در این منطقه در شهر هانچو (Hangzhou) قابل مشاهده است.

پشت بام گنبد مسجد به سبک معماری پاگودای چینی ساخته شده است؛ بنابراین، شکل گنبد از خارج قابل مشاهده نیست.

۲. شبستان فرعی: پشت سر بنای شبستان اصلی، شبستان دیگری به صورت سالن بزرگی در ۱۳۰ متر مربع ساخته شده است. این بخش از چوب ساخته شده و سبک معماری آن به دوره مینگ مربوط است. داخل سالن با آیات قرآن و نوشته‌هایی با خط چینی، که از مسلمانان قدیمی به یادگار مانده، تزئین شده است.

پشت بام گنبد مسجد به سبک معماری پاگودای چینی

۳. سالن‌ها: درهای بلند و چوبی شبستان‌ها به سمت حیاط نسبتاً بزرگی باز می‌شود. در شمال و جنوب این حیاط، دو سالن وجود دارد که یکی سالن اجتماعات و دیگری نمایشگاهی از عکس و آثار فرهنگی بر جای مانده از مسلمانان

و مساجد چین است.

۴. ساختمان بانکه (مآذنه): در ضلع شرقی، روبه‌روی درهای شبستان مسجد، اتاقک مربع شکل زیبایی قرار دارد به مساحت ۱۲ متر مربع که طاق آن نسبتاً کوتاه و گنبدی است و پشت بام آن به سبک پاگودای چینی است و ۴ متر از زمین ارتفاع دارد. این ساختمان را چینی‌ها بانکه (محل بانگ برآوردن) (Bangke) می‌نامند که همان مآذنه است. ساختمان بانکه در عموم مساجد قدیمی وجود دارد و اکثر آواز چوب ساخته می‌شود، ولی این بنا از سنگ ساخته شده است. این بنا، که از دو طرف باز است، در حیاط دیگری قرار دارد که در آن چهار سنگ‌نوشته، هر یک به ارتفاع تقریباً دو متر، به صورت عمودی نصب شده است. این سنگ‌نوشته‌ها سنگ‌های یادبود بازسازی و تعمیر مسجد است و بر روی آنها مراحل مرمت و بازسازی مسجد به خط چینی آورده شده است. قدیمی‌ترین آن مربوط به سال ۱۶۷۷ میلادی و جدیدترین آن مربوط به سال ۱۹۹۹ میلادی است.

۵. دیوارهای مقابل در ورودی و دیوار اژدها: در ورودی مسجد به سمت شمال باز می‌شود که روبه‌روی آن دیواری کم‌ارتفاع قرار گرفته و روی این دیوار چهار کلمه، هر یک بر روی یک سنگ مربع شکل در اندازه‌های حدود ۴۰×۴۰، نصب شده است. معنی این کلمات چنین است: «سلسله چینگ بسیار عالی و سلسله یوان هم بسیار اصیل بود». پشت سر آن دیوار دیگری است که روی آن هم لوح سنگی مربع شکل نصب شده و روی آن به خط چینی نوشته شده

است: «مسجد». نصب این لوحه‌های سنگی بر روی دیوارهای زردرنگ ساختمان‌های قدیمی، سبک معماری چین است که نمونه آن را در مساجد شهر «شی آن» نیز مشاهده کردم. سرانجام در اطراف همه این مجموعه، حصارى به سبک حصارهای چینی کشیده شده که از قدمت فراوانی برخوردار است و خود از آثار باستانی به شمار می‌آید. این حصار «دیوار اژدها» نام دارد. بخش‌های دیگر مسجد عبارت است از: دفتر امام، گورستان، وضوخانه، کلاس درس، فروشگاه و حیاطی درختکاری شده که به پارک شباهت دارد.

مقبره نصرالدین (دالوخواچی)

از در شمالی مسجد به سمت سالن اصلی، در گوشه‌ای از راهرو، سنگ قبری است که می‌توان گفت قدیمی‌ترین سنگ

نوشته موجود در این مسجد است و از اهمیت فراوانی برخوردار است. بر روی یک سنگ مستطیل شکل، سنگی به شکل استوانه قرار گرفته که در یک سوی آن عبارت «لا اله الا الله» و در سوی دیگر «محمد رسول الله» نوشته شده است و در کنار آن سنگ نوشته‌ای عمودی به ارتفاع تقریباً یک متر نصب شده است.

نصرالدین امپراتور والی شهر سونجیان بوده و چون مسلمان بوده پس از مرگ او را در قبرستان مسلمانان دفن کرده‌اند. بعدها در سال ۱۶۷۵ میلادی سنگ قبری بر مزار او گذاشته شده است. بر اساس نوشته‌های تاریخی در شهر سونجیان، از قرن ۱۳ میلادی به بعد، هفت مسلمان به منصب داروغه‌چی رسیده‌اند با نام‌های محاما، نصرالدین، حاج، حسن‌شا، صرفالدین و... اهمیت کتیبه سنگی روی مقبره نصرالدین از آن جهت است که در آن تصریح شده که نصرالدین مسلمان ایرانی بوده و این یکی از مهم‌ترین نشانه‌های حضور ایرانیان

سنگ قبر نصرالدین قدیمی‌ترین سنگ قبر در مسجد سونجیان

در قرن چهاردهم میلادی در مناصب بالا در شهر سونجیان است. ترجمه مطالب کتیبه سنگی این مقبره، که به زبان چینی کتدمکاری شده، چنین است: «این آرامگاه دالوخواچی، یکی از والیان سلسله یون در مسجد شهر سونجیان است. او یکی از والیان مغولی بود و دین او ایرانی بود. تا هنگام مرگ هنوز والی شهر بود و به همین دلیل او را در این جا به خاک سپردند». در شرح حال او در «سالنمای شهر سونجیان در سلسله چینگ» چنین آمده است: «این مقبره به کمک مسلمانان این شهر ساخته و نگهداری شده است. آری، این مقبره گرما و سرمای سالیان متوالی را تجربه کرده و مدت‌ها از آن گذشته و امروز مشاهده آن مردم را اندوهگین می‌سازد. اگرچه آرامگاه تغییراتی کرده است، ولی روح نصرالدین همچنان در این جا وجود دارد. آیا مشاهده این وضع، عبرت‌انگیز و غمبار نیست؟ این سنگ یادبود را در این جا می‌نهیم تا عبرتی باشد برای همه ما و در زندگی بکوشیم درستکار باشیم. در این اقدام خوب به آیندگان نیز یادآوری می‌شود که از این مقبره به خوبی نگهداری کنند»^{۱۵}.

گورستان مسجد در گوشه غربی آن و در کنار تعداد زیادی قبر واقع شده است که با آجر برآمده و روی بعضی از آنها به خط چینی نوشته شده است هنگام بازدید از این گورستان یکی دو تا از قبرها مهم‌تر به نظر می‌رسید. از راهنما پرسیدم: این دو قبر متعلق به کیست؟ گفت: قبر آخوندهای قبلی مسجد^{۱۶}.

به هر حال مسجد سونجیان، که بی تردید به دست مغولان ساخته شده، یکی از آثار ارزشمند دوران رونق و اقتدار مسلمانان در این شهر است. اگرچه امروزه مسلمانان این شهر جمعیت و اهمیت گذشته را ندارند و مسجد نیز تا حد زیادی از رونق گذشته افتاده است، ولی به هر حال برای چند صد مسلمانی که در این شهر به سر می‌برند، این مسجد مرکز مهمی به شمار می‌آید که علاوه بر محل عبادت، مرجع حل بسیاری از مشکلات آنان نیز هست. از همه مهم‌تر، این مسجد نشانی است از میزان نفوذ و گسترش فرهنگ اسلامی که معماری آن مرزهای چین را در نور دیده به دورترین نقاط آن راه یافته است.

بر اساس تاریخچه‌ای که از سوی هیئت امنای این مسجد، با استناد به سنگ‌های یادبود نصب شده در درون مسجد، انتشار یافته است این مسجد نخستین بار در سال ۱۳۹۱ میلادی مرمت شده و در سال‌های ۱۶۷۷ و ۱۸۱۲

و ۱۸۷۰ میلادی نیز سه بار مرمت شده است. در فاصله میان

سال‌های ۱۹۳۰ تا ۱۹۴۵ میلادی، بر اثر جنگ میان چین و ژاپن،

این مسجد به شدت صدمه دیده است. پس از آزادی چین در

سال ۱۹۴۹، در سال ۱۹۵۵ بار دیگر مسجد بازسازی شد، ولی در

زمان انقلاب فرهنگی چین آن را به انبار و کارگاه تبدیل کردند.

سرانجام در سال ۱۹۸۰ این مسجد به عنوان یکی از آثار تاریخی

شانگهای ثبت شده و در سال ۱۹۸۵ به طور اساسی شروع به مرمت

آن گردانند. در سال ۱۹۸۹ این مرحله از بازسازی تکمیل شده است.

مسجد سونجیان از سال ۱۹۸۷ به عنوان نخستین مسجد شانگهای به

روی مردم باز شده و فعالیت‌های خود را آغاز کرده است.^{۱۷} بر اساس

مشاهدات اینجانب بازسازی و توسعه مسجد سونجیان در سال

۲۰۰۳ نیز همچنان ادامه داشته است و آخرین مراحل آن در سال ۲۰۰۴

پرواز قدیمی مسجد سونجیان

به اتمام رسیده است.

تقویم تحولات مسجد سونجیان بنا بر یک روایت

۷۵۱ میلادی: احداث شهر Huating؛

۱۰۷۴ میلادی: احداث شهرک شانگهای؛

۱۲۷۷ میلادی: پیوستن شهرستان Huating به حوزه اداری سونجیان؛

۱۲۹۰ میلادی: احداث شهرستان شانگهای؛

۱۳۵۱ میلادی: حسن شاه Hasan sha داروغه‌چی سونجیان شد.

۱۳۵۶ میلادی: Zhang shi cheng، سوجو را اشغال کرد و حسن شاه در جنگ کشته شد.

۱۳۶۶ میلادی: XUda و Chang yu chun به Zhangshi cheng حمله کردند و از Huzhou و Hangzhou گذشتند و به

سوجو رسیدند و سونجیان در این مسیر است. از این رو این که Chang yu chun در سونجیان اسبش را به درخت مسجد

سونجیان بسته صحیح است.

۱۳۶۸ میلادی: تأسیس سلسله مینگ؛

۱۴۰۷ میلادی: بنا به روایتی Sai xiao zu (شی شیواجو) به دستور امپراتور مسجد سونجیان را ساخت.

۱۵۵۵ میلادی: احداث ساختمان بانک و آویختن لوح‌های بر روی آن؛

۱۵۸۲ میلادی: Maziqiang، مأمور سلسله مینگ، سه اتاق را که در شمال شبستان اصلی است، برای خواندن و تفسیر قرآن ساخت.

۱۶۷۵ میلادی: Sai shiyong و دیگران کتیبه روی مقبره دالخواچی را برپا کردند.

۱۶۷۷ میلادی: Sai shiyong و دیگران کتیبه بازسازی مسجد «دین مبین» را برپا کرد.

۱۶۸۳ میلادی: مرمت مسجد سونجیان؛

۱۶۹۱ میلادی: Zhang yun sheng مسجد را منظم و مرتب کرد.

۱۸۱۲ میلادی: برپا کردن کتیبه شرح مرمت دوباره مسجد دین مبین؛

۱۸۲۱ میلادی: برپا کردن کتیبه اعانه مسجد سونجیان؛

۱۹۴۷ میلادی: Mayi yu شرح دیدار از مسجد سونجیان را منتشر کرد.

۱۹۸۰ میلادی: حفاظت از مسجد سونجیان توسط شانگهای؛

۱۹۸۲ میلادی: شورای محافظت آثار تاریخی شانگهای، شورای امور ملی شانگهای، شهردار سونجیان و شورای دین

اسلامی شانگهای، گروه بازسازی مسجد سونجیان را تشکیل دادند.

۱۹۸۹ میلادی: پایان یافتن مرمت؛

۱۹۹۰ میلادی: نصب کتیبه شرح مرمت مسجد سونجیان.

۱. تلفظ درست این کلمه «سونگ جیانگ» است که حرف g در هر دو واژه به صورت غنه در می‌آید و در تداول عامه به آن «سونجیان» می‌گویند.

۲. دایرةالمعارف اسلامی چین، مساجد چین، ص ۵۶۴.

۳. در شهر شانگهای چهار مسجد مهم وجود دارد که اینجانب از نزدیک آنها را مشاهده کرده‌ام. این مساجد عبارتند از: مسجد هوشی Huxi در غرب شانگهای؛ مسجد شی آو تاو یوان Xiaotaoyuan در جنوب شرق شانگهای در منطقه پوشی؛ مسجد منطقه پودونگ؛ مسجدی در «ای یوان گاردن».

۴. مسجد شهر هانجو یکی از مساجد قدیمی و بسیار دیدنی چین است. در این مسجد کتیبه‌های سنگی متعدد به زبان فارسی و عربی وجود دارد که مهم‌ترین آن کتیبه فارسی مربوط به تاریخ تأسیس و مؤسس این مسجد است. این کتیبه را اینجانب در سال ۲۰۰۴ میلادی مشاهده کردم.

۵. نمونه بارز مساجد باشکوه چین، که به سبک معماری چینی ساخته شده، مساجد شهر «شی آن» و به خصوص مسجد بزرگ این شهر است. به رغم اینکه مساجد این شهر بسیار قدیمی و باشکوه است، ولی مسجدی که به سبک معماری سنتی ایرانی باشد را در این شهر مشاهده نکردم.

۶. دایرةالمعارف اسلامی چین، مساجد در چین، ص ۵۶۴.

۷. نصب کتیبه‌های سنگی در بناهای باستانی، از جمله مساجد چین، از سنت‌های قدیمی چین است. در مساجد شهرهای چین، کتیبه‌های سنگی عظیم و مهمی وجود دارد که برخی از آنها به زبان فارسی است.

۸. معرفی مسجد سونجیان، منتشر شده از سوی هیئت امنای مسجد. اینجانب این کتیبه را در کنار سه کتیبه دیگر دیده‌ام، ولی نوشته‌های آن به زبان چینی است و خواندن آن امروزه برای برخی از چینیان نیز دشوار است.

۹. در کشور چین تاریخ‌نگاری سابقه‌ای دیرینه دارد و سالنامه‌های دوره‌های مختلف از باارزش‌ترین منابع تاریخی چین به شمار می‌آید.

۱۰. دایرةالمعارف اسلامی چین، مساجد در چین، ص ۵۶۴.

۱۱. همان. نصرالدین نام یکی از والیان شهر سونجیان در قرن چهاردهم میلادی بوده است. و از قرائن چنین بر می‌آید که ایرانی‌الاصل بوده است.

۱۲. Dalu Huachi دالو خواچی همان «داروغه‌چی» است. در تلفظ چینی‌ها حرف راء وجود ندارد. این واژه در اصل ترکی مغولی است. ر. ک. فرهنگ معین.

۱۳. سالنمای منطقه سونجیان، فصل ۵۳، بخش مساجد.

۱۴. دایرةالمعارف اسلامی چین، مساجد در چین، ص ۵۲۴.

۱۵. بر اساس مکتوبات چینی و ترجمه شاهدان عینی از نوشته‌های روی سنگ قبر.

۱۶. یکی از الفاظ فارسی که در زبان مسلمانان چینی متداول است، کلمه آخوند است. آنان به روحانیون و پیش‌نماز مساجد، آخوند می‌گویند.

۱۷. بر اساس مطالب مندرج در راهنمای مسجد سونجیان.